

І.М. ПАЦУРА

Український державний лісотехнічний університет,
вул. О.Кобилянської, 1, 79005, м. Львів

РІДКІСНІ ЛІСИ З УЧАСТЮ В'ЯЗА ШОРСТКОГО (*ULMUS SCABRA* MILL.) У ВЕРХІВ'Ї БАСЕЙНУ р. ДНІСТЕР

ключові слова: *Ulmus scabra*, популяції, поширення, рідкісні ліси
key words: *Ulmus scabra*, populations, distribution, rare forests

I.M. PATSURA

RARE FORESTS WITH PARTICIPATION OF *ULMUS SCABRA* MILL. IN THE TOP PART OF POOL OF THE DNISTER RIVER

Ukrainian State University of Forestry and Wood Technology
1 Kobylyanska str., 79005, Lviv, Ukraine

The distribution of the areas of woods with participation of an elm in structure of wood sites is shown. Is characterized forests area of 11 hectares located on the left coast of a valley of the Sukil river Bolechiv State Forestry Enterprise, in which three kinds of maximum plants of Ukraine, brought in the Red Book are revealed. The description of a rare forests grouping with participation of *Ulmus scabra* Mill. and with domination in a herb covering of *Allium ursinum* L. is induced.

В'яз шорстий, або ільм гірський (*Ulmus scabra* Mill., = *U. montana* With., = *U. glabra* Huds) – цінна деревна порода, яка в Українських Карпатах трапляється як домішка у смузї дубових і букових лісів; чистих лісостанів цей вид не утворює. Висотні межі поширення ільма гірського на північних макросхилах – близько 1000 м н.р.м., на південих – 1000-1350 м н.р.м.; трапляється ця порода найчастіше в грудах, разом з домішкою ясена чи явора [3]. Більша його участь у складі деревостану спостерігається на свіжих чи вологих мулистих родючих ґрунтах, які вузькими смугами тягнуться вздовж гірських потоків або западин на схилах.

Палеоботанічні дослідження, проведені в Чорногорі, на Передкарпатті та в інших регіонах Центральної Європи, свідчать про те, що у складі лісів передгір'я (до висоти 900 м н.р.м.) в'яз з'явився близько 8 тис. років тому [1, 4].

Ареал (а це Європа, Азія та Північна Африка) та особливості поширення [2, 3] в'яза шорсткого свідчать про те, що ця порода маловибаглива до тепла, досить морозо- й зимостійка, здатна переносити деяке затінення і рости в другому ярусі. На сухих, надмірно зволужених і засолених ґрунтах в'яз не трапляється. З підняттям над рівнем

моря його вибагливість до родючості ґрунту зростає, тому на це слід звернути увагу, впроваджуючи його до складу лісових культур верхньої частини поясу букових лісів. Домішка в'яза шорсткого в гірських карпатських лісах є бажаною, він не тільки збагачує промислову цінність лісів, але й підвищує вітростійкість деревостанів і покращує ґрунтовірний процес.

Морфо-анатомічна мінливість в'яза як деревної породи в Карпатах не вивчена. Найбільше промислове значення мають технічні форми деревини, зокрема з червоним і яскраво-червоним забарвленням ядра. Заслужують на увагу стійкі до “голландської хвороби” генотипи, а їх виявлення і використання дозволило б зменшити розмір втрат від масового всихання в'яза шорсткого, зумовленого цією небезпечною хворобою.

Аналіз держлісфонду частини Львівської та Івано-Франківської областей, а саме від р.Сян до р.Прут, показав, що участь в'яза у складі деревостанів тут становить 894,8 га (0,15%) від загальної площі (559476 га). Це, переважно, середньовікові деревостани, тоді як деревостанів старшого віку є близько 200 га. Розподіл площ лісів з участю в'яза у складі деревостану за категоріями лісової ділянки наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Розподіл площ з участю в'яза шорсткого в складі деревостану, га

Категорія лісової ділянки	Участь у складі деревостану					Разом
	до 5%	10%	20%	40%	80%	
Незімкнені лісові культури	2,5	6,3	—	3,8	6,1	18,7
Зімкнені лісові культури	229,7	55,1	14,8	—	—	299,6
Ділянки лісу природного походження	487,6	80,5	8,4	—	—	576,5
Разом	719,8	141,9	23,2	3,8	6,1	894,8

Поширення популяції в'яза гірського в межах лісів держлісфонду регіону за висотними ландшафтними ярусами наведено в табл. 2. У межах низовини, у зв'язку з тотальним перетворенням лісових земель в агрокультурні вгіддя, вони практично відсутні. Як домішка у складі заплавних дубових лісів в'яз шорсткий трапляється в ландшафтному заказнику “Кошів” на площі близько 100 га. Деяко більше поширення має ця популяція в межах низькогір'я та середньогір'я (табл. 3). Такі насадження є в Грабівському л-ві Брошнівського ДЛГ (2 га), Мізунському, Ілемянському, Собольському, Солотвинському л-вах

Вигодського ДЛГ (50,8 га), у Надвірнянському, Довбушанському й Бистрецькому л-вах Надвірнянського ДЛГ (8,6 га), Мшанському л-ві Осмолодського ДЛГ (6,6 га), Корчинському та Майданському л-вах у Природному національному парку “Сколівські Бескиди” (2,3 га), Орівському л-ві Сколівського ДЛГ (2,4 га).

Таблиця 2

**Поширення популяції в'яза гірського у межах лісів держлісфонду регіону
(площа, га)**

Участь у складі деревостанів, %	Висотні ландшафтні яруси			
	Височина	Низькогір'я	Середньогір'я	Разом
до 5	3,4	117,0	341,7	462,1
10	—	21,8	58,7	80,5
20	—	8,0	0,4	8,4
Класи віку				
3	—	1,5	0,6	2,1
4	—	83,8	7,4	91,2
5	3,4	33,9	94,8	137,1
6	—	—	113,8	113,8
7	—	12,0	57,2	69,2
9	—	3,8	36,0	39,8

Це переважно ялиново-букові середньоповнотні деревостани старшого віку з 10-20% домішкою в'яза шорсткого в їх складі, що ростуть в умовах вологих сугрудів і грудів.

У зв'язку з цим, актуальним є збереження в'яза шорсткого як представника флори й лісів з його участю. Першочерговим завданням у цій справі є вивчення поширення угруповань з участю в'яза та оцінка їх збереженості. З цією метою нами було здійснено спеціалізоване обстеження стану лісових фітоценозів у межах лісового фонду Болехівського л-ва Болехівського ДЛГ. Обстежено лісовий масив площею 11,3 га, розташований на лівому березі долини р.Сукіль, у межах висот 350-360 м н.р.м. на пологому (крутизною 3-6°) південно-східному схилі.

Виявлено угруповання старого лісу з участю в'яза шорсткого та з домінуванням у трав'яному покриві червонокнижного виду – цибулі ведмежої, що має лікувальне й харчове значення. Такі фітоценози є рідкісними для України й трапляються серед рівнинних лісів Прикарпаття лише зрідка. За складом і видовою різноманітністю (31 вид ви-

щик рослин, з яких 3 – з Червоної книги України) цей фітоценоз можна вважати рідкісним лісовим угрупованням за участю в'яза шорсткого й переважанням у трав'яному покриві цибулі ведмежої. На наш погляд його доцільно виділити як лісове заповідне урочище й включити до мережі природоохоронних об'єктів Івано-Франківської області.

Природні особливості цього масиву ми вивчали на характерних точках за уніфікованою методикою ландшафтно-геоботанічних досліджень [5]. Було зроблено повні описи лісових рослинних угруповань за висотними ярусами: описували деревостан, підріст, чагарниково-чагарничковий покрив, трав'яний покрив, мохово-лишайникові синузії.

Зімкненість деревостану від 50% до 70%. У його складі домінує в'яз (зімкненість 30%), середня висота його 30 м, а середній діаметр – 90 см. Серед чагарників переважає ліщина (зімкненість 10%). Трав'яний покрив (вкриття 90%) представлений суцільним покривом цибулі ведмежої (*Allium ursinum* L.). Узагальнений склад лісового угруповання наведено в табл. 3.

Таблиця 3

**Узагальнений склад лісового угруповання
з участю в'яза шорсткого**

№	Назва виду	Середнє значення:			
		Висота, м	Діаметр, см	Проективне покриття, %	Ряеність за шкалою Друде ¹
1	2	4	5	6	7
	Деревостан:				
1	<i>Ulmus scabra</i> Mill.	30	90	30	5
2	<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	20	24	10	4
3	<i>Fraxinus excelsior</i> L.	36	60	10	4
4	<i>Quercus robur</i> L.	24	44	10	4
5	<i>Alnus glutinosa</i> (L.) Gaertn.	22	40	00	3
6	<i>Carpinus betulus</i> L.	10	10	00	3
7	<i>Cerasus avium</i> (L.) Moench.	18	24	00	2
8	<i>Tilia cordata</i> Mill.	20	28	00	3
	Підріст:				
1	<i>Padus avium</i> Mill.	1	—	00	2

Продовження таблиці

1	2	4	5	6	7
2	<i>Tilia cordata</i> Mill.	1	—	00	3
	Чагарники:				
1	<i>Corylus avellana</i> L.	5	—	10	6
2	<i>Sambucus nigra</i> L.	1	—	00	3
	Трави:				
1	<i>Allium ursinum</i> L.*	0,4	—	90	7
2	<i>Aegopodium podagraria</i> L.	0,4	—	00	3
3	<i>Anemone nemorosa</i> L.	0,2	—	00	3
4	<i>Arum besseranum</i> Schott	0,3	—	00	2
5	<i>Asarum europaeum</i> L.	0,1	—	00	2
6	<i>Carex sylvatica</i> Huds.	0,3	—	00	2
7	<i>Cirsium oleraceum</i> (L.) Scop.	0,5	—	00	2
8	<i>Geranium phaeum</i> L.	0,6	—	00	3
9	<i>Geum rivale</i> L.	0,2	—	00	2
10	<i>Glechoma hederacea</i> L.	0,4	—	00	3
11	<i>Impatiens noli-tangere</i> L.	0,2	—	00	3
12	<i>Isopyrum thalictroides</i> L.	0,2	—	00	3
13	<i>Leucojum vernum</i> L.*	0,4	—	00	3
14	<i>Lilium martagon</i> L.*	0,5	—	00	3
15	<i>Melandrium dioicum</i> (L.) Coss. et Germ.	0,6	—	00	2
16	<i>Melica nutans</i> L.	1	—	00	2
17	<i>Ranunculus cassubicus</i> L.	0,6	—	00	2
18	<i>Stachys sylvatica</i> L.	0,4	—	00	3
19	<i>Stellaria nemorum</i> L.	0,3	—	00	3

* – рослини, що включені до Червоної книги України

¹ 1 - un, 2 - sol, 3 - sp, 4 - cop₁, 5 - cop₂, 6 - cop₃, 7 – soc.

На території пропонованого природоохоронного об'єкта слід запровадити диференційований природоохоронний режим. Лісові екосистеми пралісового характеру повинні бути забезпечені повною охороною. У частково змінених і похідних деревостанах лісове господарство слід вести в напрямку відтворення ценотичної структури корінних типів деревостанів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зеров Д.К. Нарис розвитку рослинності на території Української РСР у четвертинному періоді на основі палеоботанічних досліджень // Укр. ботан. журн. – 1952. – 9. – № 4. – С. 5-19.
2. Погребняк П.С. Общее лесоводство. – М., «Колос», 1968. – 440с.

3. **Смаглюк К.К.** Аборигенні листяні лісоутворювачі. – Ужгород: Карпати, 1974. – 120 с.
4. **Третьяк П.Р.** Гетерогенность растительности лесистых горных ландшафтов (экологическая обусловленность, исследования. мониторинг): Автореф. ... дисс. докт. биол. наук. – М., 1992. – 46 с.
5. **Третьяк П.Р., Сидорович Я.М., Сенчина Б.В.** Методические рекомендации по подготовке и вводу информации ЭВМ для ландшафтно-геоботанических исследований. – Львов, 1986. – 32 с.